

داروهای مفرده جهت بیماری خفغان در طب سنتی ایران

فرزانه غفاری^{الف*}، فاطمه علیجانیها^ب، فرامرز فلاحتی^ج

الف گروه تاریخ علوم پزشکی، دانشکده طب سنتی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران

ب دستیار تخصصی داروسازی سنتی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران

ج متخصص قلب و عروق فلوشیپ ایترنشنال کاردیولوژی، دانشکده پزشکی دانشگاه شاهد، تهران، ایران

چکیده

مقدمه: خفغان بعنوان نوعی پریدن و تپش غیرعادی قلب در طب سنتی ایران تعریف شده که انواع مختلفی دارد و درمانهای متنوعی شامل رژیم غذایی، اعمال یداوي (فصد و حجامت)، داروهای خوراکی، موضوعی و بوییدنی برای آن توصیه گردیده است. تپش قلب که در طب جدید بعنوان آگاهی ناخوشایند از تپیدن قلب تعریف می‌شود را می‌توان یکی از انواع بیماری خفغان در نظر گرفت که یکی از شایع ترین علل مراجعه بیماران به درمانگاه‌ها و پزشکان متخصص قلب و عروق می‌باشد. برای بعضی از موارد تپش قلب، درمان موثر و پایداری وجود ندارد و داروهای موجود عوارض جانبی برای بیمار ایجاد می‌کنند. در سالهای اخیر گرایش به داروهای سنتی و فراورده‌های طبیعی رو به گسترش بوده است. در این مطالعه قصد داریم، با تعیین داروهای مفرده‌ای که در منابع معتبر طب سنتی برای درمان خفغان توصیه و تاکید شده است کاندیداهای مناسبی برای مطالعات بعدی معرفی نماییم.

مواد و روش‌ها: این مطالعه یک تحقیق مروری تشریحی است. با بررسی بانک اطلاعاتی MEDLINE(PubMed) مشخص گردید که پژوهش مشابهی در این زمینه انجام نشده است، برای انجام مطالعه، کتب طب سنتی ایران و اسلام که در مورد خواص داروهای مفرده نوشته شده‌اند در نظر گرفته شد و از میان آنها شش مورد از معتبرترین منابع که در بر گیرنده محدوده زمانی حدود هشت‌سال باشند انتخاب گردید. این کتب به زبان فارسی یا عربی هستند و در گزینش کتب مذکور سعی بر ان بوده کتابهایی انتخاب شوند که در طول قرون متداول مورد اعتماد بسیاری از موسسات علمی و پژوهشی بوده‌اند و مهمتر آنکه در اغلب مقالاتی که در زمینه طب و داروسازی سنتی در مجلات معتبر داخلی و خارجی منتشر شده است، بعنوان مرجع اصلی معرفی گردیده و مورد تایید و استفاده بسیاری از حکماء طب و داروسازی سنتی بوده باشند. با جستجوی کلید واژه‌های مورد نظر، مفرادات موثر بر خفغان تعیین شدند. بعد از خلاصه سازی، بر اساس میزان تاکید حکما و تکرار در کتب مختلف امتیازاتی به هر مفرده اختصاص داده شد و در نهایت مفرادات براساس مجموع امتیازاتشان رتبه بندی شده و مناسب ترین مفرادات برای مطالعات بعدی معرفی گردیدند. یافته‌ها و بحث: هشت مفرده‌ای که بیشترین امتیاز را کسب کردند عبارتند از اترج، آس، افتیمون، پاذهر معدنی، باشق، بادرنجبویه، طباشیر، ورد. با توجه به ملاحظاتی از قبیل منشا گیاهی، بیشتر بودن تعداد منابعی که خاصیت مفرده در آن ذکر شده و کاربرد عمومی برای انواع مختلف خفغان، بنظر می‌رسد که بادرنجبویه و سپس طباشیر، اترج، آس و افتیمون برای مطالعات بعدی دارای اولویت باشند.

تاریخ دریافت: بهمن ۹۱
تاریخ پذیرش: اردیبهشت ۹۲

واژگان کلیدی: خفغان، طب سنتی ایران، مفرادات دارویی، تپش قلب.

مقدمه:

مربوط به آن بطور مبسوط در منابع مختلف مورد بحث قرار گرفته است (۲-۴). خفغان یکی از این بیماریهای است که بعنوان نوعی پریدن و تپش غیرعادی قلب تعریف شده است (۵)

قلب یکی از مهمترین اندامها از دیدگاه طب سنتی ایران است که جزء اعضای رئیسه محسوب می‌گردد (۱) و بیماریهای

میزان در پژوهش‌های اتفاقی، فقط یک درصد(۱٪) است(۲۰)؛ پس جستجو در منابع معتبر وکهن طب سنتی می‌تواند روشی کارآمد و با بازدهی بالا جهت یافتن داروهای جدید باشد. از آنجا که تا کنون با تلفیق طب قدیم و جدید، تحقیقی در زمینه یافتن داروهای موثر بر خفغان و تپش قلب انجام نگرفته بود؛ این موضوع انتخاب گردید تا با جستجوی مفردات دارویی موثر بر خفغان در کتب معتبر طب سنتی، نامزدهای مناسبی برای تحقیقات بیشتر و دستیابی به داروهای موثر در درمان تپش قلب معرفی شوند.

مواد و روش‌ها:

این مطالعه یک تحقیق مروری تشریحی است. جامعه مورد بررسی، کتابهایی است که در زمینه مفردات دارویی به زبان‌های فارسی یا عربی و در محدوده زمانی حدود هشت‌صد سال (از قرن چهارم تا قرن دوازدهم هجری قمری) توسط حکماء طب سنتی ایران و اسلام تالیف شده است. معیار انتخاب کتابهای مورد استفاده در این مطالعه این بود که معتبرترین آثار در زمینه مفردات دارویی از نامدارترین حکماء طب سنتی ایران در این دوره زمانی در نظر گرفته شود. از سوی دیگر تعاریفی که مولفان این کتب در مورد بیماری خفغان ارایه داده اندرًا مقایسه ای اجمالی می‌نماییم تا اتفاق نظرایشان در مورد ماهیت بیماری روشی گردد. کتابهایی که بدین ترتیب برگزیده شدند عبارتند از: "الابنیه عن حقایق الادویه"(۲۱) اثر ابومنصور موفق هروی از قرن چهارم هجری قمری، "القانون فی الطب"(۲۲) و "الادویه القلبيه"(۲۳) تأليف ابن سينا از قرن چهارم و پنجم هجری قمری، "الجامع لمفردات الادويه والاغذيه"(۲۴) اثر ابن بیطار از قرن هفتم هجری قمری، "تحفه المؤمنین"(۲۵) اثر حکیم مومن تبریزی از قرن یازدهم هجری قمری، "مخزن الادويه" اثر حکیم عقیلی خراسانی از قرن دوازدهم هجری قمری(۲۶). سه کتاب "القانون فی الطب"، "الادویه القلبيه" و "الجامع لمفردات الاغذيه و الادويه" به زبان عربی و سه کتاب دیگر "الابنیه عن حقایق الادویه"، "تحفه المؤمنین" و "مخزن الادويه" به زبان فارسی هستند.

حکما و اطبای طب سنتی سبب خفغان را وجود عامل آزارسانی در خود قلب و غلاف آن یا در اعضای دیگری که با آن مجاورت یا مشارکت دارند بیان کرده و بطور مفصل مورد بحث قرارداده‌اند (۶ و ۷ و ۸) در مورد درمان نیز با توجه به عامل بوجود آورنده درمانهای متنوعی را شامل رژیم غذایی، اعمال داروی (قصد و...)، داروهای خوراکی، موضعی و بوییدنی را توصیه نموده‌اند (۹ و ۱۰).

در طب جدید نیز تپش قلب که به عنوان آگاهی ناخوشایند از تپیدن قلب تعریف می‌شود(۱۱ و ۱۲)، شکایت شایعی است که می‌تواند خوش خیم یا نشان دهنده آریتمی‌های خطرونک باشد(۱۳) و یکی از شایع ترین علل مراجعه بیماران به درمانگاه‌ها و پزشکان متخصص قلب و عروق است که شیوع آن را از ۱۱ تا ۴۰ درصد عنوان کرده‌اند (۱۴-۱۶). در برخورد با این مشکل در طب مدرن و کلاسیک پس از معاینات و بررسی‌های لازم، برخی از بیماران با تشخیص مشکلات قلبی که عمده‌تا آریتمی است (۳٪)، مورد درمان قرار گرفته و مشکل گروهی دیگر به اضطراب و اختلالات پانیک(۳۱)، یا علل غیر قلبی (۴٪)، و یا مصرف داروها (۶٪)، نسبت داده می‌شود و در تعدادی از بیماران (۱۶٪)، علت خاصی شناسایی نمی‌گردد(۱۷). در مجموع تعداد قابل توجهی از این بیماران حتی پس از گرفتن درمانهای دارویی و تحمل عوارض جانبی آنها (۱۸)، پاسخ مناسب نمی‌گیرند، چنانچه در مطالعه ای پیگیری بیماران بعد از ۶ ماه نشان داد که ۸۴ درصد از آنان علیرغم درمان هنوز از تپش قلب شکایت دارند(۱۹).

بررسی‌های پی گیرانه در طب مدرن حاکی از نتایج درمانی ضعیفی در مورد بهبود عالیم و مراجعات زیاد این بیماران به مراکز بهداشتی درمانی می‌باشد(۱۶)، بنابراین در مورد یافتن داروهای جدید موثر در درمان تپش قلب زمینه تحقیق زیادی وجود دارد.

با توجه به تعاریف (۵ و ۱۱ و ۱۲)، می‌توان شکایت تپش قلب در طب جدید را یکی از انواع خفغان تعریف شده در طب سنتی ایران در نظر گرفت.

استفاده از تجارب سنتی، احتمال کشف مواد موثر دارویی را تا چهل درصد (۴۰٪) افزایش می‌دهد؛ در حالی که این

بعنوان منابع اصلی تحقیق انتخاب شده‌اند، مفرداتی که بطور مستقیم یا تلویحی دارای اثر ضد خفغان ذکر شده بود، یادداشت شدند. در مرحله سوم، خلاصه سازی انجام شد یعنی مطالب جمع آوری شده مورد بررسی قرار گرفت و با تلفیق مواردی که یک مفرد به نامهای مختلف ذکر شده بود، اطلاعات منابع مختلف دسته بندی گردید. در نهایت جدولی تنظیم شد که تمامی مفردات یافته شده بطور خلاصه و به ترتیب الفباء، با ذکر منبع و عبارت مذکور در آن، به نمایش درآید. نمونه این جدول برای مفردات استخراج شده در جدول ۱ نشان داده شده است. در مرحله چهارم، با در نظر گرفتن معیارهایی که در جدول ۲ ذکر شده است، مجموع امتیازات مربوط به هر مفرد تعیین شده و در جدول ۱ ثبت گردید.

پس از گزینش منابع، بررسی متون و جمع آوری مفردات دارویی موثر بر خفغان طی پنج مرحله به شرح ذیل انجام شد. در مرحله اول کلید واژه‌ها انتخاب شدند: با توجه به اینکه هدف ما یافتن داروهای مفرد موثر در درمان بیماری خفغان است؛ با جستجو در منابع معتبر طب سنتی، کلید واژه اصلی "خفغان" و نیز "طپش قلب" در نظر گرفته شد. علاوه بر آن، مفاهیمی که بطور تلویحی اشاره به کاربرد مفرد در درمان خفغان دارند، در صورتیکه در منابع دیگر هم اثر ضد خفغان برای مفرد مذکور صراحتاً ذکر شده باشد، جزء موارد مورد قبولی درنظر گرفته شد که به آن امتیاز تعلق می‌گیرد (مثلاً این عبارت: "تفريح و تقويت قلب و تقويه آن از ابخره سوداوي" در مورد بادرنجبویه). در مرحله دوم با جستجو در کتابهایی که

جدول ۱- نمونه‌ای از الگوی جدول تنظیم شده برای ثبت داروهای مفرد ضد خفغان پس از خلاصه سازی و نمره دهی

نام	الابنیه قانون	ادویه قلبیه	الجامع	تحفه المؤمنین	مخزن الادویه	امتیاز کلی
اشنه			برای خفغان وهو لهذا نافع من الخفغان نافع است	جهت رفع غثيان و خفغان و نفح و حفظ روح حيوانى	آشاميدن طبيخ آن موجب سرور نفس و تقويت روح حيواني و مтанت و حفظ آن و جهت خفغان و ...نافع	۴
اطفار الطيب				۱	۱	۱
افتيمون				۱	۱	۳
اكليل الجبل			ويينفع من الخفغان والربو والسعال والاستسقاء الزرقى	جهت دفع خفغان و توحش و ماليخوليا و تشنج مجرب	جهت رفع صداع سوداوي و ماليخوليا و تشنج امتلاي و توحش و خفغان مجرب	۶
				۰	۳	۳
				۰	۰	۰
				۰	۰	۰
				۰	۰	۰

رفته در متون، و میزان تاکیدی که در آن وجود دارد، امتیازاتی از ۱ تا ۴ (طبق جدول ۲) اختصاص داده شد. از آنجا که هدف این مطالعه تعیین مفردات موثر بر خفغان است، در مواردی که توصیه به مصرف مفرد بطور ترکیبی (همراه با داروهای دیگر

با توجه به اندک بودن مطالعات مشابه، و عدم وجود متداول‌تری استاندارد برای تعیین معیارهای امتیازدهی؛ بر اساس روش دلفی، این راهکار پیشنهادی (۲۷)، برای امتیازدهی در نظر گرفته شد به این ترتیب که با توجه به معانی عبارات بکار

گردید؛ آنگاه جدولی تنظیم شد طوریکه مفردات مزبور به ترتیب مجموع امتیازشان در آن قرار گیرند. همچنین نام علمی و اسمی دیگر هر مفرد و تعداد کتابهایی که آن را معرفی کرده‌اند، در آن نمایش داده شد.(جدول ۳)

) شده است، امتیازی در نظر گرفته نشد. در مرحله پنجم، برای داروهای مفرد حاصل از جستجوی اولیه، براساس خاصیت ضد خفغانی ذکرشده در هر کتاب طبق معیارها (جدول ۲)، امتیازاتی در نظر گرفته شد. سپس مجموع امتیازات مربوط به هر مفرد (حاصل جمع امتیازها در کتابهای مختلف)، محاسبه

جدول ۲- معیارهای امتیاز دهنده به مفردات ضد خفغان ذکر شده در منابع

امتیاز تخصیص یافته	معیار در نظر گرفته شده
۱	توصیه معمولی به مصرف مفرد و اشاره به تاثیر درمورد خفغان، با عباراتی چون: نافع، جید، و...
۲	توصیه بیش از معمول و بیان اثر موکد درمورد خفغان، با عباراتی چون: بسیار نافع، رافع، یسکن و ...
۳	تاكید جدی بر اثر ضد خفغان، با عباراتی چون: مجروب، جید جدا
۴	توصیه جدی و بالاترین درجه تاكید درمورد اثر ضد خفغان، با عباراتی چون: بغايت مجروب، بي عدييل و ...
در مواردی که مفرد ای همراه با مفردات دیگر و در یک فرمول ترکیبی، دارای اثر ضد خفغان ذکر شود امتیازی تعلق نمی‌گیرد، چون در چهارچوب اهداف مطالعه ما که تعیین داروهای مفرد موثر بر خفغان است نمی‌گنجد.	

جدول ۳- اسمی مفردات و امتیاز کلی اثر ضد خفغان آنها و تعداد منابع مربوطه

شماره	نام عربی	نامهای دیگر	نام علمی	امتیاز کلی اثر ضد خفغان	تعداد منابعی که اثر ضد خفغان را ذکر کرده اند
۱	اترج		Citrus medica var.cedara	۶	۶
۲	آس	مورد	Myrtus communis	۶	۵
۳	افتیمون	سس شبدري	Cuscuta epithymum	۶	۳
۴	پاذهر معدنی			۶	۲
۵	باشق			۶	۲
۶	بادرنجویه		Melissa officinalis	۶	۶
۷	تمر هندی		Tamarindus indica	۶	۶
۸	صندل		Santalum sp.	۶	۴
۹	طباشير	خیزان	Bambusa arundinacea	۵	۳
۱۰	حجرالبسف			۵	۵
۱۱	کهربا			۵	۵
۱۲	لسان الثور	گاو زبان	Echium amoenum	۵	۵
۱۳	ورد	گل سرخ	Rosa spp.	۵	۵
۱۴	اشنه			۴	۴
۱۵	انبرباریس	امبرباریس - زرشک	Berberis vulgaris	۴	۲
۱۶	انج	انبه	Mangifera indica	۴	۴
۱۷	بهمن	گل گنام طلایی؟	Centaurea behen	۴	۴

شماره	نام عربی	نامهای دیگر	نام علمی	امتیاز کلی اثر ضد خفقان	تعداد منابعی که اثر ضد خفقان را ذکر کرده اند
۱۸	ذهب	طلا	Aurum	۴	۴
۱۹	سنبل		Valeriana dioscorides?	۴	۴
۲۰	سندرروس	راتینج	Resina	۴	۴
۲۱	فرنجمشک		Ocimum pilosum	۴	۴
۲۲	فضه	نقره	♀Argentum	۴	۴
۲۳	کزبره	گشنیز	Coriandrum sativum	۴	۴
۲۴	مسک			۴	۴
۲۵	هندبا	کاسنی	Cichurium intybus	۵	۳
۲۶	اظفار الطيب	ناخن پریان	Pleurotoma tiapezii,Murex inflatus	۳	۳
۲۷	بادروج	ريحان	Ocimum basilicum	۳	۳
۲۸	بالنگو		Lalemantia	۱	۳
۲۹	بسد	مرجان	Corallium rubraum	۳	۳
۳۰	بقل البراري			۳	۳
۳۱	جناد بادستر			۳	۳
۳۲	حدید			۳	۳
۳۳	حماض	ترشك	Rumex acetosa	۳	۳
۳۴	ريباس		Rheum ribes	۳	۳
۳۵	زباد			۳	۳
۳۶	زبيب		Vitis vinifera L.	۲	۳
۳۷	ساذج	سادج	Cinnamomum citriodorum	۳	۳
۳۸	علک البطم	بنه	Pistacia terebinthus	۱	۳
۳۹	فضه مغسول			۱	۳
۴۰	کروپیا	زیره سیز	Cuminum cyminum	۳	۳
۴۱	کندر		Boswellia carterii	۳	۳
۴۲	ليمو		Citrus aurantifolia	۳	۳
۴۳	لک			۳	۳
۴۴	لولو	مروارید	Margarita	۳	۳
۴۵	مرزنگوش	مرزنگوش	Origanum majorana	۳	۳
۴۶	زعفران		Crocus sativus	۱	۳
۴۷	ابریشم		Albizia lebbek	۲	۲
۴۸	اقلیمیا			۲	۲
۴۹	اکلیل الجبل	رزماری، اکلیل کوهی	Rosmarinus off.	۲	۲
۵۰	انیسون		Pimpinella anisum	۲	۲
۵۱	بروق	سریش	Asphodelus ramosus	۲	۲

شماره	نام عربی	نامهای دیگر	نام علمی	امتیاز کلی اثر ضد خفغان	تعداد منابعی که اثر ضد خفغان را ذکر کرده اند
۵۲	بط	مرغابی	Anas boschas	۲	۲
۵۳	بلوط		Quercus ilex	۲	۲
۵۴	یسم			۲	۲
۵۵	تفاح	سیب	Pyrus malus	۲	۲
۵۶	توبل			۲	۲
۵۷	تين	انجیر	Ficus carica	۲	۲
۵۸	جمست			۲	۲
۵۹	حبارا	هوبره	Otis tarda	۲	۲
۶۰	حب المحلب		Cerasus mahaleb	۲	۲
۶۱	حجر الخطايف			۲	۲
۶۲	حجر السلوان			۲	۲
۶۳	حجر القمر			۲	۲
۶۴	خشب			۲	۲
۶۵	خلاف	بید	Salix spp.	۲	۲
۶۶	خلنج		Erica arborea	۲	۲
۶۷	دارصینی	دارچین	Cinnamomum zeylanicum	۲	۲
۶۸	دود الحریر	کرم ابریشم	Bombyx	۲	۲
۶۹	رمان	درخت انار	Punica granatum	۲	۲
۷۰	زمح			۲	۲
۷۱	زمرد			۲	۲
۷۲	سبیج			۲	۲
۷۳	سرخس		Dryopteris filix mas	۲	۲
۷۴	سعد	اویارسلام	Cyperus longus	۲	۲
۷۵	سفرجل		Cydonia vulgaris	۲	۲
۷۶	سکر		Saccharum officinarum	۲	۲
۷۷	شاہسپرم	شاہسپرم	Ocimum minimum	۲	۲
۷۸	شبیه			۲	۲
۷۹	شند			۲	۲
۸۰	ضان	گوسفند	Ovis laticaudata	۲	۲
۸۱	طريقوليون	مینای چمنی	Aster tripolium	۲	۲
۸۲	طین داغستانی			۲	۲
۸۳	عقیق		Sardonux	۲	۲
۸۴	عنبر			۲	۲
۸۵	عود		Aloexylon agalloca	۲	۲

شماره	نام عربی	نامهای دیگر	نام علمی	امتیاز کلی اثر ضد خفقان	تعداد منابعی که اثر ضد خفقان را ذکر کرده اند
۸۶	غزال	آهو	Antilope dorcas	۲	۲
۸۷	فستق	درخت پسته	Pistacia vera	۲	۲
۸۸	فل	رازقی	Jasminum sambac	۲	۲
۸۹	قطد	خیار خوراکی	Cucumis sativus	۲	۲
۹۰	قرنفل	میخک	Eugenia caryophyllata	۲	۲
۹۱	قطن	بنبه	Gossypium herbaceum	۲	۲
۹۲	قلب		Lithospermum off.	۲	۲
۹۳	کادی		Acacia catechu	۲	۲
۹۴	کبایه	کبایه چینی	Piper cubeba	۲	۲
۹۵	کرم	مو، درخت انگور	Vitis vinifera	۲	۲
۹۶	کف آدم			۲	۲
۹۷	کمشی	درخت گلابی	Pyrus communis	۲	۲
۹۸	کمون	زیره	Carum carvi	۲	۲
۹۹	لسان			۲	۲
۱۰۰	لسان العصافیر		Fraxinus excelsior	۲	۲
۱۰۱	لغاچ	سایبریک	Mandragora officinarum	۲	۲
۱۰۲	مامیث	طوسک	Scabiosa arvensis	۲	۲
۱۰۳	مرماحوز		Teucrium montanum	۲	۲
۱۰۴	مرو			۲	۲
۱۰۵	نارنج		Citrus aurantium var.amara	۲	۲
۱۰۶	نعمع		Mentha sativa,M.spicata	۲	۲
۱۰۷	نهما			۲	۲
۱۰۸	نبل		Indigofera tinctoria	۲	۲
۱۰۹	ورس		Mallotus philippensis	۲	۲
۱۱۰	یاقوت			۲	۲
۱۱۱	راوند	ریوند چینی	Rheum palmatum	۲	۲
۱۱۲	فوونج	پودنه	Mentha pulegium	۱	۲

قرطم یا گلنگ (Cartamus tinctorius)، کرکد، کسیرو، کفری، کونله، لین البقر، لین المعز، مومنیابی، مومندی، نسرین یا نسترن وحشی (Rosa canina)، نیلوفر (Nymphaea alba)، ییروح الصنم یا لغاچ (Mandragora officinarum)، جیک لک، شاهترج یا شاهتره (Fumaria parviflora)، قصب الذریره یا اکسیر (Acorus calamus).

لازم به ذکر است که مفرداتی که با ذکر شدن در یک منبع، امتیاز کلی (۱) را کسب کردند عبارتند از: امغیلان، بنفسج یا بنفسه معطر (Viola odorat)، ثلق، امغیلان، بنفسج یا بنفسه معطر (Pistacia zedorata)، جمجم، حب الخضر (Curcuma zedorata)، جدوار (Curcuma zedorata)، حور یا صنوبر (Polpulus)، خماهان، دبس، رازیانچ (Foeniculum vulgare)، رامک، غوتاغنبا، فیروزج،

یافته‌ها و نتیجه‌گیری:

از میان این مفردات، پادرزه رمعدنی و باشق به ترتیب منشا معدنی و حیوانی داشته و مابقی منشا گیاهی دارند. اترج و طباشیر و ورد عمدها در مورد نوع خاصی از خفغان (خفغان حار) توصیه شده اند؛ و بادرنجبویه در یکی از منابع برای خفغان بارد مفید دانسته شده و در دو منبع دیگر جهت خفغان سوداوی و خفغان عارض از احتراق بلغم و دفع بخار سوداوی از روح و دل توصیه گردیده است. و در دو کتاب دیگر بطور عمومی جهت خفغان مفید دانسته شده است.

در این مطالعه با توجه به اینکه کتب و منابعی که مبنای جستجوی مفردات با اثر ضد خفغان بودند، در بر گیرنده محدوده زمانی نزدیک به هشتصد سال می‌باشند؛ در مورد هر یک از مفردات دارویی بدست آمده، به نظر می‌رسد هر چه تعداد منابعی که این دارو را موثر دانسته‌اند بیشتر باشد، اعتبار آن بیشتر خواهد بود. در مورد این ۸ مفرد نیز ضمن اینکه مجموع امتیازات آنها یکسان است؛ اترج، بادرنجبویه و طباشیر هر کدام در تمام منابع مورد بررسی (۶ کتاب) موثر معرفی شده‌اند، در حالیکه آس در ۵ کتاب، ورد در ۴ کتاب و سه مفرد دیگر در ۲ کتاب معرفی شده اند. نظر به اینکه اترج و طباشیر بطور اختصاصی برای خفغان گرم توصیه شده‌اند، بادرنجبویه می‌تواند کاربرد گسترده‌تری داشته باشد چراکه تنها در یک کتاب برای خفغان سرد توصیه شده و بقیه منابع کاربرد آن را عمومی ذکر کرده اند.

از میان مفردات با امتیاز ۵؛ شامل تمر هندی، صنبل، کهربا و لسان الثور نیز با توجه به اختصاص تمرهندی و صنبل به خفغان رم و منشا معدنی کهربا، بنظر می‌رسد لسان الثور که در ۵ کتاب دارای اثر ضد خفغان معرفی شده است نامزد مناسب تری برای بررسی‌های بعدی باشد.

همانطور که در مقدمه مقاله ذکر شد، در زمینه بررسی متون طب قدیم، و تلفیق آن با طب جدید در جهت یافتن داروهای موثر جدید کارهای زیادی انجام نگرفته است . مطالعه ای با روش مشابه برای معرفی مفردات دارویی موثر در درمان بیوست توسط دکتر مظفر پور و همکاران (۲۸) انجام شده است که از لحاظ نوآوری در روش و اجرای دقیق و

نتایج بدست آمده نشان می‌دهد از ۱۴۰ مفرد دارویی که در شش کتاب مرجع مورد بررسی در این مطالعه دارای اثر ضد خفغان معرفی شده‌اند، ۷۲٪ منشا گیاهی، ۱۹٪ منشا معدنی و ۸٪ منشا حیوانی داشتند.

بیشترین امتیاز کسب شده، ۶ امتیاز بود که ۸ مفرد، این امتیاز را کسب کردند، پس از آن ۴ مفرد امتیاز ۵، ۱۱ مفرد امتیاز ۴، ۲۳ مفرد امتیاز ۳، ۶۶ مفرد امتیاز ۲ و ۲۹ مفرد امتیاز ۱ را بدست آورند.

از تعداد ۱۴۰ مفرد با اثر ضد خفغان، تنها ۳ مورد در هر شش کتاب ذکر شده بودند. فراوانی ذکر اثر ضد خفغانی مفردات در کتابها بدین شرح بود که : ۵ مفرد در پنج کتاب، ۱۱ مورد از مفردات در چهار کتاب، هیجده مورد از آنها در سه کتاب، ۷۰ مورد از آنان در دو کتاب و ۳۳ مفرد تنها در یکی از متابع دارای خاصیت ضد خفغان ذکر شده بودند.

علاوه براین، همانگونه که در جدول ۴ ملاحظه می‌گردد، بیشترین تعداد مفردات ذکر شده مربوط به کتاب مخزن الادیه و سپس تحفه المؤمنین بوده است .

جدول ۴- فراوانی ذکر مفردات دارویی با اثر ضد خفغان در

کتب مرجع مطالعه

تعداد مفرد ذکر شده	تحفه المؤمنین	مخزن الادیه	تحفه الادیه و الغذای	لهمه لذت الادیه				
۱۳۷	۱۱۵	۳۸	۱۵	۱۴	۸			

با در نظر گرفتن معیارهای تعریف شده در جدول ۱، تعداد ۸ مفرد دارویی از لحاظ اثر ضد خفغان بیشترین نمره (امتیاز ۶) را کسب کردند که عبارتند از اترج، آس، افتیمون، پادرزه معدنی، باشق، بادرنجبویه، طباشیر، ورد.

یک از نقاط قوت این مطالعه و کارهای مشابه این است که می‌تواندبا ایجاد زبان مشترک، ارتباط و پیوندی بین طب سنتی و طب جدید و نیز داروسازی سنتی با داروسازی مدرن در جهت دستیابی به داروهای جدید و موثرتر ایجاد نماید. بدین ترتیب در مورد بررسی بالینی اثرات داروهای پیشنهاد شده در طب سنتی و نیز تعیین مکانیسم اثرات آنها زمینه تحقیقات زیادی وجود دارد.

تشکر و قدردانی:

این پژوهه از مصوبات کمیته پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی است که بدینوسیله از حمایت‌های ایشان قدردانی می‌شود.

سیستماتیک آن قابل توجه است. در این مطالعه ۱۳۴ مفرده از شش کتاب معتبر طب سنتی با معیارهای در نظر گرفته شده استخراج و درنهایت چهار مفردۀ دارای اولویت بیشتر برای مطالعات بعدی معرفی شده اند. یکی از کاستی هایی که در مقاله فوق الذکرینظر می‌رسد این است که معیارهای نمره دهی به مفردات، بطور کلی بیان شده است و ما سعی کردیم در مطالعه خود عباراتی را که بنظر می‌رسد درجات مختلفی از تاکید دارند بطور روشن و دقیق‌تر مشخص کنیم. البته در این مورد یعنی در نظر گرفتن معیارهای امتیاز دهی، به هر حال ممکن است اختلاف نظراتی وجود داشته باشد که با توجه به عدم وجود متولدولوژی استاندارد، ناگزیر به نظر می‌رسد.

References:

1. Aghili Khorasani MH. Kholase al Hekma. Correction, edition and research: Nazem Esmayil. Institute of medicine's history , Islamic and complementary medicine studies. Vol 1.Tehran: 1385. p.80
2. Ibn Sina, Hossein bin Ali. Ghanoon dar teb. Sharafkandi A, translation. Vol 3.Tehran, Soroush Publication: 1389. pp. 512-562.
3. Jorjani SE. Alaghraz altebia va almabahes al alaniah. Correction by Tajbakhsh H.Vol 1. Tehran University:1984. pp. 617-623.
4. Aghili Khorasani MH. Kholase al Hekma. Correction, edition and research: Nazem Esmayil. Institute of medicine's history , Islamic and complementary medicine studies. Vol 1.Tehran: 1385. pp.1346-1349
5. Ibn Sina, Hossein bin Ali. Ghanoon dar teb. Sharafkandi A, translation. Vol 3.Tehran, Soroush Publication: 1389. p.532.
6. Nazem Jahan. Exire Azam. Institute of medicine's history studies, Islamic and complementary medicine Studies.Vol 2.Tehran: 1383.p.280.
7. Ibn Sina, Hossein bin Ali. Ghanoon dar teb. Sharafkandi A, translation. Vol 3.Tehran, Soroush Publication: 1389. pp.532-534
8. Shirzad M, Mosaddegh M, Minaii B, Nikbakht Nasrabadi A, Ahmadian-Attari MM. The relationship between heart and stomach in Iranian traditional medicine: a new concept in cardiovascular disease management. Int J of Cardiol 2012;
9. Ibn Sina, Hossein bin Ali. Ghanoon dar teb. Sharafkandi A, translation. Vol 2.Tehran, Soroush Publication: 1389. pp.537-543.
10. Nazem Jahan. Exire Azam. Institute of medicine's history studies, Islamic and complementary medicine Studies.Vol 2 .Tehran: 1383. pp. 281-293.
11. Mayou R, Springings D, Birkhead J, Price J. Characteristics of patients presenting to a cardiac clinic with palpitation. Q J Med 2003;96:115-123.
12. Weber BE, Kapoor WN. Evaluation and outcomes of Patients with palpitations. Am J Med 1996;100:138-148.
13. Chan T, Worster A. The clinical diagnosis of arrhythmias in patients presenting with palpitations. Ann Emerg Med 2011 Mar;57(3):303-4.
14. Summerton N, Mann S, Rigboy A, Petkar S and Dhawn J. New-onset palpitations in general practice: assessing the discriminant value of items whithin the clinical history. Family Practice 2001, 18(4):383-392
15. Khamis RY, Dancy M. Palpitations. Medicine 2009;37(2):100-105
16. Jonsbu E, Dammen T, Morken G, Martinsen EW. Patients with noncardiac chest pain and benign palpitations referred for cardiac outpatient investigation: a 6-month follow-up. General Hospital Psychiatry 2010;32:406–412
17. Abbott AV. Diagnostic approach to palpitations. Am Fam Phys 2005;743-50.
18. Miller JM, Zipes DP. Therapy for cardiac arrhythmias.In:Zipes DP, Libby P, Borow R, Braunwald E.(eds) Heart Diseases:a textbook of cardiovascular medicine.8nd ed.Philadelphia:W.B. Saunders co; 2008.p.793.
19. Mayou R. Chest pain,palpitations and panic. J Psych Res.1998;44(1):53-70
20. Naseri, M. Iranian Traditional Medicine and it's development using WHO guidelines.J Daneshvarmed. 1383;52:53-68

21. Heravi AM. Alabnieh an haghayegh al advieh. University of Tehran Publication: 1371
22. Ibn Sina, Hossein bin Ali. Ghanoon dar teb. Sharafkandi A, translation. Vol 2.Tehran, Soroush Publication: 1389
23. Mousavi MB. Heart's drugs. Correction by Razavi SH. Community of cultural figures and works:1383
24. Ibn Beitar AA .Jame Ibn Beitar. Institute of medicine's history studies, Islamic and complementary medicine Studies. 1387.
25. Tonekaboni Mazandarani MM. Tohfat al momenin. Tehran: Nashreshahr, 1386.
26. Aghili Khorasani MH. Makhzan al advieh. Institute of medicine history studies. Islamic and complementary medicine: 1387.
27. Naseri, M. General Medicine, graduating Thesis. Shahid Beheshti University of medical sciences.1372
28. Mozaffarpur SA, Naseri M, Kamalinejad M, Esmaeili Dooki MR, Yousefi M, Mojahedi M,Khodadust M. Introduction of natural Medicine Materia Effective in Treatment of Constipation in Persian Traditional Medicine. The Iranian J of Med History 2012;9:79-95.